

ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННИЙ БІЗНЕС В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS IN UKRAINE: CURRENT STATE AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT

УДК 338.48

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.74-39>**Шапошников К.С.**

д.е.н., професор,
Заслужений діяч науки і техніки України,
начальник відділу науково-дослідної
роботи та атестації наукових кадрів,
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»
МОН України, м. Київ

Незвещук-Когут Т.С.

к.е.н., доцент
доцент кафедри технології та організації
готельно-ресторанного бізнесу
Чернівецького торговельно-
економічного інституту
Державного торговельно-економічного
університету

Shaposhnykov Kostiantyn

SSI "Institute of Education
Context Modernization",
MES of Ukraine

Nezveshchuk-Kohut Tetiana

Chernivtsi Institute of and Economics
of State University of Trade and Economics

У статті з'ясовано, що останнім часом у провідних країнах світу особливого значення набувають туристичні послуги, якісне надання та розвиток яких дозволяє збільшувати бюджетні надходження, створювати додаткові робочі місця, а також покращувати міжнародну репутацію. Саме тому доцільно приділяти особливу увагу розвитку туристичної індустрії в Україні, яка має для цього потужний потенціал та природно-кліматичні умови. Туризм поєднує в собі окремі сектори, серед яких особливе значення займає готельно-ресторанний бізнес, сучасний стан якого досліджено на основі аналізу динаміки показників розвитку готельного ринку та частки витрат вітчизняних домогосподарств на готелі та ресторани. В результаті було з'ясовано, що основними факторами, які впливають на дану сферу є реальні доходи домогосподарств, а також соціально-культурологічні та геополітичні чинники. Крім того, суттєвим викликом для подальшого функціонування усього туристичного господарства стало поширення коронавірусу та запровадження значних карантинних обмежень.

Ключові слова: готельно-ресторанний бізнес, гостинність, карантинні обмеження, колективні засоби розміщення, національна економіка, туризм.

The article finds that recently in the leading countries of the world, tourist services have become especially important, the quality of provision and development of which allows to increase budgets, create additional jobs and improve the international reputation. That is why it is advisable to pay special attention to the development of the tourism industry in Ukraine, which has a strong potential and natural and climatic conditions. It is determined that tourism is a branch of the national economy, the task of which is to create a tourist product. Tourism combines certain sectors, among which the hotel and restaurant industry is of particular importance, which is associated with the service of tourists, locals and other visitors and is focused on meeting the needs and anticipation of customer requests based on customer-oriented service. The current state of the hotel and restaurant business is studied on the basis of the analysis of the dynamics of the main indicators of the hotel market development and the share of domestic household spending on hotels and restaurants. As a result, it was found that the main factors influencing this area are GDP, inflation, unemployment, real household incomes, as well as socio-cultural and geopolitical factors. In addition, a significant challenge for the continued functioning of the entire tourism industry was the spread of the coronavirus, which became a destabilizing factor for the further growth of social production as a whole. According to the results of 2020, about 15% of hotels were closed, the number of foreign tourists decreased by almost 4 times, and the expenditures of Ukrainian households on restaurant and hotel services decreased by about 45%. In the new conditions of management, food establishments were forbidden to receive visitors, so they were forced to sell their products only for takeaway. Accordingly, the revival of hotels and other collective accommodation facilities has become possible as a result of partial easing of quarantine restrictions, active vaccination policies, the opening of a large number of laboratories to test for Covid-19, the gradual resumption of air travel and visa liberalization.

Key words: collective accommodation, hotel and restaurant business, hospitality, national economy, quarantine restrictions, tourism.

Постановка проблеми. Світові реалії економічного розвитку поступово привели до акцентування великої уваги на сфері нематеріального виробництва, у структурі якого особливе значення займає туризм. Адже в умовах глобалізації та європейської інтеграції він має не тільки значний потенціал для розвитку, але й впливає на економічне становище та репутацію країни, а також виступає однією з найбільш динамічних галузей міжнародної торгівлі. В таких умовах першочергового значення набуває питання активізації поширення готельно-ресторанного бізнесу в Україні, що суттєво відстає від більшості розвинутих європейських країн за рівнем розвитку та якістю надання туристичних послуг. Проте, територіальне розміщення нашої країни в центрі Європи, на перехресті важливих транспортних шляхів надає ряд переваг для розвитку готельно-ресторанного бізнесу в Україні. Залучення більшої кількості іноземних туристів та розвиток внутрішнього туризму

матиме ряд позитивних зрушень для національної економіки в цілому, а саме дозволить створити додаткові робочі місця, збільшить податкові надходження, позначиться на подальшій розбудові транспортної системи, торгівлі, зв'язку, будівництві, харчової промисловості тощо. Крім того, пріоритетність розвитку готельно-ресторанного бізнесу обумовлена високою рентабельністю та швидкою окупністю даної сфери, привабливістю інвестицій та значною соціальною спрямованістю. Тому, сприяння розвитку готельно-ресторанного господарства як на державному рівні, так і на рівні місцевих громад має стати важливим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних дослідників, що у своїх працях присвячують увагу вивченню основних теоретичних положень та різних аспектів практичної діяльності готельно-ресторанного бізнесу слід виділити таких як: В. Бородин, О. Давидова, О. Домбик, Т. Капліна О. Крайник, Г. П'ятницька, В. Ткач тощо.

Серед зарубіжних науковців різні аспекти функціонування готельно-ресторанного господарства у своїх роботах відображують М. Альберт, Р. Браймер, М. Веттер, К. Егертон-Томас, Ф. Котлер, Н. Ольве, Ж. Рой та інші. Проте, більшість існуючих напрацювань не враховують змін, з якими зіштовхнулася світова спільнота у 2020 році. Адже поширення пандемії коронавірусу привело до значних потрясінь соціально-економічного життя більшості країн, серед яких Україна не є винятком. Таким чином, необхідність теоретичного обґрунтування напрямів адаптації до змін сьогодення та на цьому підґрунті знаходження ефективних шляхів подальшого розвитку готельно-ресторанного бізнесу стає вкрай назрілим питанням.

Постановка завдання. Основною метою дослідження є з'ясування теоретичних аспектів туристичної галузі в цілому та готельно-ресторанного бізнесу як його складової, проведення аналізу сучасного стану розвитку готельно-ресторанного бізнесу в Україні та виділення проблем, що перешкоджають його зростанню в найближчій перспективі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальною тенденцією розвитку економіки розвинутих країн є збільшення частки туристичних послуг у структурі ВВП, що свідчить про необхідність надання туристичній сфері особливої уваги на вітчизняному просторі. Вважаємо, що одним з пріоритетних завдань в Україні має стати розбудова висококонкурентного туризму та створення якісного й конкурентоздатного туристичного продукту, що дозволить забезпечити потребу в туристичних послугах та задовільнити соціально-економічні інтереси вітчизняного населення. Крім того, для розвитку туризму Україна має значний потенціал, до складу якого варто зарахувати:

- географічне розташування, що позитивно впливає на внутрішній та зовнішній туризм;
- сприятливість та різноманітність кліматичних умов [8, с. 356];

- значну культурну спадщину та велику кількість історичних пам'яток;
- наявність природних та рекреаційних ресурсів.

Туризм з економічної точки зору варто розглядати як галузь народного господарства, де функціонують підприємства туристичної сфери, завданням яких є створення туристичного продукту. Відповідно під туристичним ринком розуміють «сукупність конкретних економічних відносин і зв'язків між туристами (покупцями), виробниками (продавцями), а також торговельними посередниками з приводу руху туристичних продуктів і грошей, що відбиває економічні інтереси суб'єктів ринкових відношень» [4, с. 28]. Таким чином, туристичний ринок досить складне та багатоаспектне утворення, що поєднує в єдине ціле окремі сектори (або субринки), які представлено на рис. 1.

Вважаємо, що серед виділених сегментів туристичного ринку особливе значення займає сектор готельно-ресторанного бізнесу, від якості наданих послуг якого залежать обсяги туристичних потоків та розмір податкових надходжень до бюджетів різних рівнів. Готельно-ресторанний бізнес можна визначити як складову індустрії туризму, що відповідає за створення цінності сервісу, яка пов'язана з обслуговуванням туристів, місцевих жителів та інших відвідувачів й максимально орієнтована на задоволення потреб і передбачення запитів клієнта на основі клієнтоорієнтованого сервісу. Основними суб'єктами готельно-ресторанного господарства є:

- 1) готельне господарство – це господарство, що «складається з сукупності готелів усіх класів і видів, що виконують функції з приймання та обслуговування споживачів» [5, с.96];
- 2) ресторанне господарство – це «економічна діяльність суб'єктів в господарському комплексі, що супроводжується певними інтересами господарського суб'єкту в економічному плані

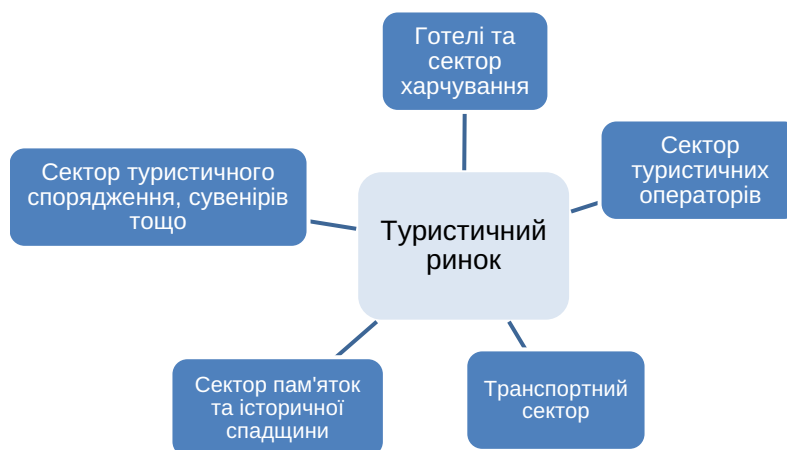

Рис. 1. Основні сектори туристичного ринку

у здійсненні конкурентоспроможного ресторанного закладу» [2, с.121].

Головною метою функціонування готельно-ресторанного господарства є задоволення потреби в нематеріальних та матеріальних послугах, забезпечення повноцінним та раціональним відпочинком населення та туристів. Всі види послуг, що надаються суб'єктами готельно-ресторанного господарства повинні бути безпечними для життя та здоров'я споживача, його майна та навколишнього середовища.

Готельний бізнес в Україні характеризується динамічними темпами зростання, проте його подальше ефективне функціонування та конкурсування з іноземними аналогами ускладнюється наявністю низки проблем, що потребують швидкого вирішення, а саме:

- низький рівень розвитку готельної інфраструктури;
- використання застарілої матеріально-технічної бази та потреба реконструкції готелів у відповідності до європейських стандартів;
- низький рівень інвестицій, що не дозволяє провести повну модернізацію готельного фонду;
- наявність тіньового сектору, що передбачає надання послуг з розміщення приватними будинками, діяльність яких не оподатковується й не фіксується органами державної статистики;
- існування значних бар'єрів, що перешкоджають входженню відомих іноземних готельних операторів зі світовим ім'ям та репутацією, які можуть надавати якісні та нові туристичні послуги;
- відсутність необхідної кількості висококваліфікованих кадрів;
- невідповідність цін рівню якості готельних послуг, що «зумовлено неналежним державним регулюванням цієї сфери та низьким рівнем диференціації готельних послуг» [6, с. 186].

Одним з основних показників розвитку готельного господарства є кількість колективних та спе-

ціальних засобів розміщення (готелі, мотелі, кемпінги, туристичні табори, санаторії, пансіонати, дитячі оздоровчі заклади тощо), аналіз динаміки яких протягом останніх 10 років дозволяє виділити дві кризові періоди (див. табл. 1). Перший припадає на 2014 рік, коли внаслідок анексії Криму Україна втратила потужну туристично-рекреаційну територію, яка через унікальні природні властивості виконувала роль однієї з найбільш респектабельних курортних зон країни. У 2014 році у порівнянні з попереднім скорочення кількості готелів та інших засобів колективного розміщення становило 30%. Також спостерігаємо зменшення загальної кількості місць у готелях на 30% й кількості їх відвідувачів на 35%. Також, варто зауважити, що політико-економічна криза 2014 року та розгортання воєнного конфлікту на сході країни негативно позначилися на бажанні іноземних туристів відвідати нашу країну. Адже, втричі було скорочено кількість іноземців, що перебували у колективних засобах розміщення й наочним є той факт, що до 2020 року не було досягнуто показників 2013 року, що свідчить про небажання або страх в'їзду на територію України та певний занепад туристичної галузі в цілому.

Другою подією, що негативно позначилася на розвитку готельної індустрії стало запровадження низки карантинних обмежень внаслідок поширення Covid-19. До 2020 року готельне господарство поступово відновлювало свій потенціал, хоча показників 2013 року так і не було досягнуто. Але, окреслена криза року знов вплинула на готельну індустрію, в результаті чого було закрито приблизно 15% закладів колективного розміщення й понад як вдвічі скорочено кількість туристів. Тимчасове «закриття кордонів», а у подальшому необхідність дотримання нових умов перетину кордонів зменшило кількість іноземних туристів майже в 4 рази (в 6,5 разів у порівнянні з 2013 роком) й становило лише 250000 осіб, що є одним з най-

Таблиця 1

Динаміка розвитку готельної індустрії в Україні

	Кількість колективних засобів розміщення, од	Загальна кількість місць у колективних засобах розміщення, тис. од.	Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщення, тис.	
			усього	з них іноземці
2011	5882	567,3	7426,9	1427,7
2012	6041	583,4	7887,4	1554,8
2013	6411	586,6	8303,1	1665,1
2014	4572	406,0	5423,9	551,5
2015	4341	402,6	5779,9	665,8
2016	4256	375,6	6544,8	863,7
2017	4115	359,0	6661,2	824,5
2018	4719	300,0	7006,2	917,9
2019	5335	370,6	6960,9	959,4
2020	4523	312,1	3379,5	254,4

Джерело: систематизовано на основі [1]

менших показників за часів незалежності України. Більша частина іноземних туристів очікувано припадає на країни-сусіди, а саме: Молдову, Білорусь, Росію, Польщу, Угорщину, Румунію. Переважаючою метою поїздки визнано дозвілля та відпочинок.

За оцінкою аналітиків найбільше в результаті пандемії коронавірусу серед сегментів комерційної нерухомості постраждав саме готельний ринок [3]. Наприклад, у столиці туристичний потік у 2020 році скоротився на 90%. Проте, незважаючи на таке зменшення, м. Київ залишився серед лідерів туризму у цьому році, до п'ятірки яких також увійшли Львівська, Дніпропетровська, Харківська та Київська області.

В результаті кризи постраждали різні об'єкти готельної інфраструктури: від маленьких готелів до глобальних й потужних готельно-ресторанних комплексів. Менш уразливими до наслідків коронавірусної кризи виявилися ті підприємства готельної сфери, які змогли швидко адаптуватися до нових карантинних умов господарювання, запропонувати новий спектр додаткових послуг, а також ті, що мали репутацію, підтверджену багаторічним досвідом роботи. Отже, Covid-19 став дестабілізуючим фактором для подальшого зростання суспільного виробництва, серед галузей якого готельно-ресторанний бізнес не є винятком. В цілому існує наукова позиція, що дана криза поставила під загрозу подальший прогрес [7, с. 75]. Й дійсно, через значні збитки на відновлення готельного бізнесу в Україні може знадобитися на один рік. Але, незважаючи на це, сьогодні готельна індустрія починає поступово набирати обертів та нарощувати свої потужності, чому сприяв комплекс факторів, серед яких ми виділяємо:

- плавну адаптацію до нових умов діяльності, що, в першу чергу, потребують підвищеної безпеки для туристів та забезпечення нових санітарних норм;
- відродження бізнес-туризму;
- відкриття значної кількості лабораторій, які дозволяють здати тест на Covid-19 та активна політика вакцинації;
- часткове послаблення карантинних обмежень, що привело до проведення значної кількості заходів не в онлайн формі, а офлайн;
- збільшення кількості іноземних туристів, що стало можливим внаслідок відновлення авіасполучення з європейськими країнами та лібералізації візового режиму.

Аналіз сучасного стану розвитку готельної індустрії дозволяє окреслити низку заходів, виконання яких дозволить забезпечити досягнення сталого зростання туристичної сфери та подолання існуючих проблем, серед яких:

1) підвищення якості готельної пропозиції, а також приведення національних стандартів без-

пеки, нормативів, якості товарів і послуг у відповідність до міжнародних;

2) розробка Стратегії розвитку готельного господарства, що дозволить створити, по-перше, оптимальні нормативно-правові засади розвитку туризму в цілому; по-друге, збільшить інвестиційні надходження, необхідні для реконструкції об'єктів готельної індустрії;

3) розробка обґрунтованої ставки оподаткування для приватного сектору готельної сфери, з метою виведення його з тіні, що дозволить збільшити надходження до бюджетів різних рівнів та частково вирішить питання офіційного працевлаштування;

4) популяризація готельної індустрії та додаткових послуг, що вона надає (харчування, організація проведення конференцій, дозвілля, виставкова діяльність, концерт-холи тощо);

5) демократизація готельного бізнесу, що має привести до збільшення доступу масового споживача до готельних послуг;

6) сегментування колективних засобів розміщення, що дозволить їм орієнтуватися на конкретні групи споживачів з урахуванням різних ознак: за цілями подорожі, за ціновим рівнем, за віком тощо;

7) розвиток нових видів туризму, що поступово збільшують чисельність прихильників, а саме екологічний туризм, а також відновлення традиційних видів туризму – лікувальний туризм;

8) створення потужних готельних мереж, що дозволить залучити додаткові інвестиційні ресурси, проводити маркетингові програми та рекламні акції, здійснювати іміджеву політику;

9) використання сучасних засобів комунікації та нових технологій. Наприклад, запровадження нових систем бронювання, інтернет-реклама готельних продуктів та послуг.

Ще одним важливим показником, що відображає стан розвитку готельно-ресторанного бізнесу є витрати домогосподарств України на дану сферу (див. рис. 2). Наведені статистичні дані демонструють незначне зростання платоспроможного попиту населення у 2011–2014 роках, потім стрімке зменшення частки витрат на послуги готельно-ресторанного бізнесу до 2% серед сукупних витрат домогосподарств у 2015 році. Подальша стабілізація політичної ситуації в країні та відновлення економічного розвитку стали базою для відновлення попиту на товари та послуги ресторанів й готелів. Але коронавірусна криза повністю ліквідувала отримані досягнення. А вже у 2020 році частка витрат вітчизняного населення в даній сфері становила мізерні 1,6%, що майже вдвічі менше за попередній рік. У першу чергу, таке зменшення було обумовлено скороченням реальних доходів українського населення, високим ступенем ризику втрати роботи, що привело до значної економії сімейних бюджетів на готельно-ресторанні

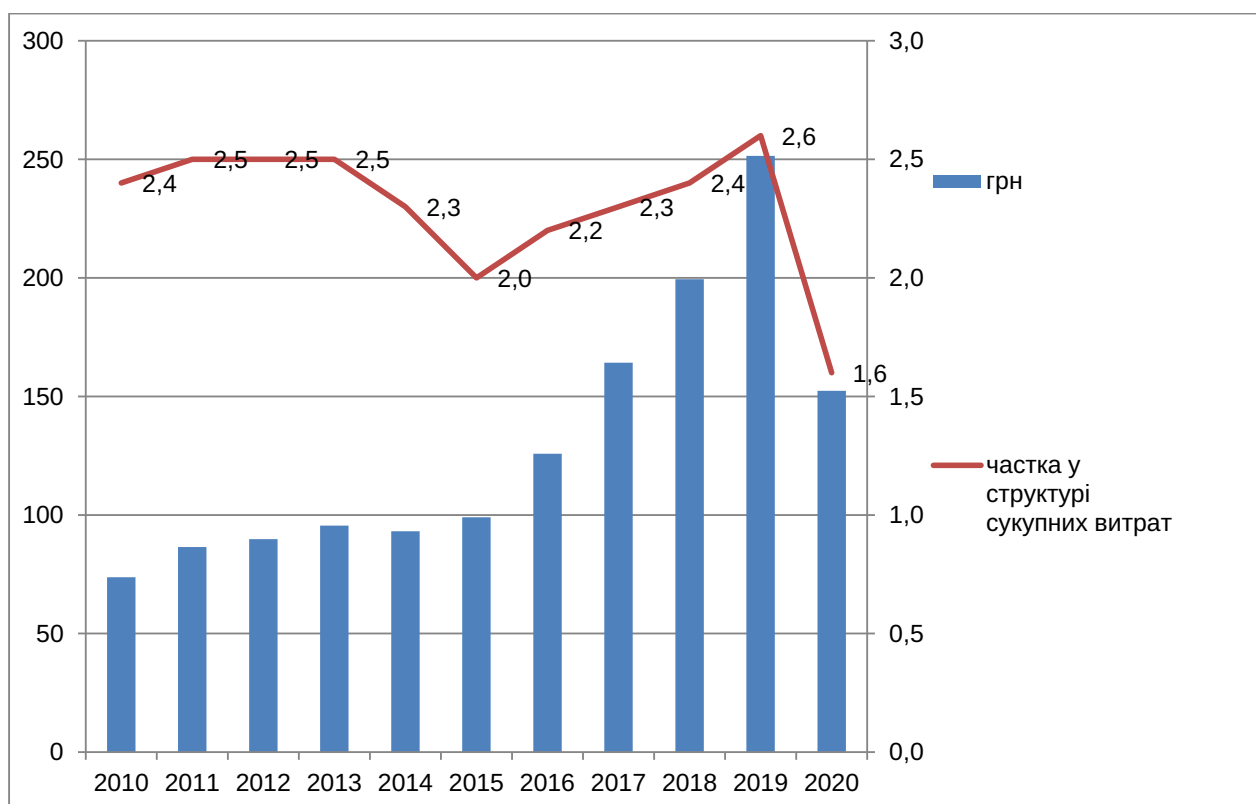

Рис. 2. Динаміка витрат домогосподарств України на ресторани та готелі

Джерело: побудовано на основі [1]

та туристичні послуги. По-друге, запровадження сурових карантинних обмежень, внаслідок поширення Covid-19, передбачало на деякий термін заборону приймати відвідувачів закладам харчування та деякій групі колективних засобів розміщення. В результаті частина мотелів та готелів призупинили свою діяльність, а заклади харчування були вимушені працювати лише на винос.

Можна зробити висновок, що частка витрат домогосподарств на послуги готельно-ресторанної сфери залежить від розмірів реальних доходів та рівня життя населення. Другорядними факторами у даному питанні стають політичні та соціокультурні фактори, такі як розгортання воєнних подій, урбанізація, культурні традиції тощо. Як правило, після подолання економічної кризи та переходу національної економіки у фазу піднесення варто очікувати збільшення попиту домогосподарств на готельно-ресторанні послуги. Проте, навіть у сприятливі періоди частка витрат на готелі й ресторани домогосподарств України не відповідає загальноєвропейським тенденціям. Оскільки, у країнах Європейського Союзу витрати на готельно-ресторанну сферу є набагато більшими. Наприклад, у сусідній Польщі вони становлять 3,1%, у Німеччині – 5,4, рекордні 9,7% й 9,9% у Великій Британії та Італії відповідно.

Проведене дослідження свідчать, що вітчизняна готельно-ресторанна сфера має значні

проблеми, що перешкоджають її ефективному функціонуванню, проте має значний потенціал. Вважаємо, що реалізація запропонованих заходів дозволить створити потужне підґрунтя для подальшого зростання готельного бізнесу та туризму в цілому.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, готельно-ресторанний бізнес має потужний потенціал для власного прогресу та зростання національної економіки в цілому. Сучасний стан розвитку готельно-ресторанного бізнесу визначається факторами макро- (ВВП, рівень інфляції, рівень безробіття) та мікроекономічного (доходи домогосподарств, структура витрат населення тощо) рівня, а також соціально-культурологічними та геополітичними чинниками. Задля мінімізації негативних проявів окреслених факторів на готельно-ресторанний бізнес необхідно його визначити як цілісну систему, що дозволить здійснювати більш комплексне оцінювання та прогнозування його розвитку, сформуванню якісний туристичний продукт, а також покращити організаційні форми управління даної сфери.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна служба статистики України : веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 30.04.2022).

2. Дойль П. Маркетинг-менеджмент и стратегии: [пер. с англ.]. Под ред. Ю. Н. Каптуревского. СПб.: Питер, 2003. 544 с.

3. Падіння завантаженості, зниження Rack rates та складне відновлення: готельний бізнес під час COVID-19. URL: https://propertytimes.com.ua/gostinichnaya_nedvizhimost/padinnya_zavantazhenosti_znizhennya_rack_rates_ta_skladne_vidnovlennya_gotelniy_biznes_pid_chas_-covid_19 (дата звернення: 14.04.2022).

4. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку: монографія / за заг. ред. професора В. Г. Герасименко. Одеса: Астропринт, 2013. 334 с.

5. Смолій В. А., Федорченко В. К., Цибух В. І. Енциклопедичний словник-довідник з туризму. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2006. 372 с.

6. Ткаченко А. М., Лелі Ю. Г. Проблеми та перспективи розвитку готельного бізнесу в умовах сьогодення. *Причорноморські економічні студії: науковий журнал*. 2016. Вип. 12–1. С. 185–188.

7. The Influence of Human Capital on GDP Dynamics: Modeling in the COVID-19 Conditions / Derii Zh., Zosymenko T. and others. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. Vol. 22. No. 3. Pp. 67–76.

8. Tourism Potential of the Regions in the Conditions of European Integration / Tkach V., Rogovyi A. and others. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol. 21 No. 12. Pp. 356–364.

REFERENCES:

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: veb-sait. [State Statistics Service of Ukraine: website]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 30 April 2022).

2. Doyl' P. (2003) Marketing-menedzhment i strategii /per. s angl. [Marketing management and strategies /trans. with English]. SPb.: Piter, 2003. (in Russian)

3. Padinnia zavantazhenosti, znyzhennia Rack rates ta skladne vidnovlennia: hotelnyi biznes pid chas COVID 19 [Falling congestion, declining racks and a difficult recovery: the hotel business during the COVID 19]. Available at: https://propertytimes.com.ua/gostinichnaya_nedvizhimost/padinnya_zavantazhenosti_znizhennya_rack_rates_ta_skladne_vidnovlennya_gotelniy_biznes_pid_chas_-covid_19 (accessed 14 April 2022).

4. Herasymenko V.H. (2013) Rynky turystychnykh posluh: stan i tendentsii rozvytku: monohrafiia [Markets of tourist services: state and trends: monograph]. Odessa: Astroprynt. (in Ukrainian)

5. Smolii V. A., Fedorchenko V. K., Tsybukh V. I. (2006) Entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk z turizmu. [Encyclopedic dictionary-guide to tourism]. Kiyv: Vydavnychiy Dim «Slovo». (in Ukrainian)

6. Tkachenko A. M., Leli Yu. H. (2016) Problemy ta perspektyvy rozvytku hotelnoho biznesu v umovakh sohodennia. [Problems and prospects of hotel business development in today's conditions]. *Black Sea Economic Studies: scientific journal*. Vol. 12–1, pp. 185–188.

7. Derii Zh., Zosymenko T., Shaposhnykov K., Tochylina Yu., Krylov D., Papaika O. (2022). The Influence of Human Capital on GDP Dynamics: Modeling in the COVID-19 Conditions. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. Vol. 22. No. 3. Pp. 67–76.

8. Tkach V., Rogovyi A., Zelenska O., Gonta O., Ale-shugina N, Tochylina Yu. (2021). Tourism Potential of the Regions in the Conditions of European Integration. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. Vol. 21. No. 12. Pp. 356–364.